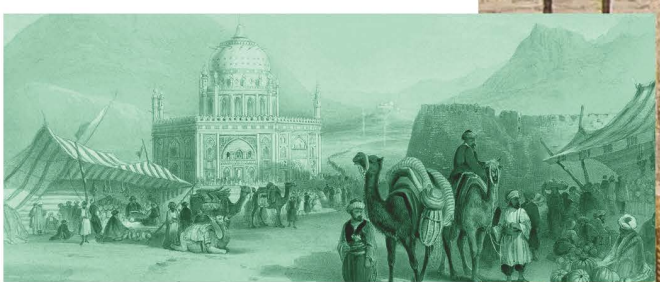
ORTA ASYA VE KAFKASYA

DİL
TARİH
EDEBİYAT
İLAHİYAT
ARAŞTIRMALARI

Editörler:
Mehtap BAŞARIR
Rıdvan YİĞİT

YAYINLARI

ORTA ASYA VE KAFKASYA
DİL TARİH EDEBİYAT-İLAHİYAT ARAŞTIRMALARI

Ed: Mehtap Başarır – Rıdvan Yiğit

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
YAYINCI SERTİFİKASI NUMARASI
44040

ORTA ASYA VE KAFKASYA/ DİL TARİH EDEBİYAT İLAHİYAT ARAŞTIRMALARI
Ed: MEHTAP BAŞARIR – RIDVAN YİĞİT

Bu kitabın bütün yayın hakları Palet Yayınlarına aittir.
Yayınevinin yazılı izni alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği tanıtmalar ve akademik çalışmalar haricinde, kısmen veya tamamen kitaptan alıntı yapılamaz.
Eser, matbu yahut dijital ortamda kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN: 978-625-8414-90-5

BASKI
SEBAT OFSET
Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 57 Karatay / Konya
MATBAA SERTİFİKASI NUMARASI: 46309

Konya, Aralık 2022

PALET YAYINLARI
Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya
Tel. 0332 353 62 27
www.paletyayinlari.com.tr

ORTA ASYA VE KAFKASYA
DİL TARİH EDEBİYAT-İLAHİYAT ARAŞTIRMALARI

Ed: Mehtap Başarır – Rıdvan Yiğit

YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 7

AZERBAYCAN ŞAİRLERİ VÂGIF VE VİDÂDÎ'NİN DEYİŞMELERİ 13
Doç. Dr. Fatih BALCI

HEYDER BABAYA SELAM ŞİİRİNİN KİPLİK YAPISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 29
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir BAYRAM

TARİHSEL GERÇEKLİK AÇISINDAN KARABAĞ SAVAŞININ KURMACA GERÇEKLİĞE DÖNÜŞÜM ÖRNEĞİ: AZERBAYCAN EDEBİYATINDA KARABAĞ HİKÂYELERİ 55
Dr. Öğr. Üyesi Saniye KÖKER

TEBRİZLİ RIZÂ SARRÂF'IN HZ. ALİ METHİYELERİ 75
Doç. Dr. İsmail YILDIRIM

ABDURRAHÎM-İ TEBRÎZÎ'NİN (1834-1911) SİYER-İ NEBÎ RİSALESİ 99
Dr. Öğr. Üyesi Murat BIYIKLI

DAĞ/ KAFKAS YAHUDİLERİNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİNE DAİR İNANIŞ VE UYGULAMALAR 121
Doç. Dr. Yasin İPEK

KAFKAS NART MİTOLOJİSİNDE KAHRAMAN TİPOLOJİSİ 137
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TURAL

AZERBAYCAN'DA DİNÎ GRUPLAR VE BİRLİKTE YAŞAM 157
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YALÇIN

AZERBAYCAN'IN SOSYO-EKONOMİK YAPISI (1920-1930) 173
Dr. Öğretim Üyesi Mehtap BAŞARIR

ZAFERNÂME VE ACÂİBU'L-MAKDÛR ADLI ESERLERİN AZERBAYCAN TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ VE MUKAYESELİ TAHLİLİ 199
Dr. Öğretim Üyesi Rıdvan YİĞİT

BENZERLİK RAPORLARI 212

TAKDİM

Kadim bir geleneğin temsilcisi olan Anadolu; inanç, kültür, edebiyat, sanat ve tarih alanları başta olmak üzere pek çok sahada komşu coğrafyalarda neşvünema bulan medeniyet havzalarıyla yakın ilişkiler kurmuştur. Bir imparatorluk bakiyesi olan, zengin bir tarihî mirası kucaklamaya devam eden ülkemizde de Orta Asya ve Kafkasya'ya dair bilimsel çalışmaların ilgiyle takip edildiği görülmeketedir.

Editörlüğünü üstlendiğimiz eserde üç ana disipline dair (Edebiyat, İlahiyat ve Tarih) 10 bölüm yer almaktadır. Farklı uzmanlık alanları gerektiren metinler, listede adları verilen hakemler tarafından akademik, benzerlik oranlarını tespit eden programlarla etik değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Son aşamada editoryal inceleme yapılmış ve üç aşamayı da başarıyla geçen çalışmalar kitaba alınmıştır. Hakem listesi müteakip sayfada gösterilmiş olup, benzerlik oranlarına dair rapor sonuçlarına ekler bölümünde yer verilmiştir.

Edebiyat, İlahiyat ve Tarih alanlarında yazar adına göre alfabetik olarak sıralanan bölümlerden ilki Fatih Balcı'ya ait olup, müellif *"Azerbaycan Şairleri Vâgıf ve Vidâdî'nin Deyişmeleri"* adlı çalışmada, Azerbaycan sözlü-yazılı edebiyatı ve bu edebiyattaki şahsiyetler üzerinde kısaca durduktan sonra âşık şiirinin özelliklerden bahsetmektedir. Yine "Türk Edebiyatında Deyişme" konusuna değinilmiş "Vâgıf ve Vidâdî"nin yirmi dört adet deyişmesinden örnekler sunulmuştur. Bu çalışma, Türk edebiyatında icra edilen deyişmelere katkı sağlamak ve söz konusu şairleri tanıtmak açısından önem arz etmektedir.

Kitabın ikinci bölümü olan ve Abdulkadir Bayram tarafından yapılan *"Heyder Babaya Selam Şiirinin Kiplik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme"* adlı çalışmada, Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış *"Heyder Babaya Selam"* şiirin kiplik yapısı üzerinde durulmuştur. Bildirme kipleri üzerinden bir inceleme yapılarak kip eklerinin zaman işlevi dışında anlama katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Kıtaların tamamında geçen kip ekleri tespit edilerek değerlendirmeler yapılmış, bu eklerin anlamsal yapıya katkıları üzerinde durulmuştur. Bütün kip ekleri değerlendirilerek eklerin kullanım sıklığı, benzer ve farklı yönleri bu yönlerin esere etkileri tespit edilmiştir. Azerbaycan Türkçesinde de kip eklerinin anlamsal açıdan farklı yapılara işaret ettiği, kiplik işaretleyicilerin derin yapısında, kullanıma bağlı olarak farklı anlamlara göndermeler yapan anlamsal bir yapı olduğu görülmüştür.

Üçüncü bölümde Karabağ hikâyeleri incelenmektedir. Saniye KÖKER tarafından yazılan "Tarihsel Gerçeklik Açısından Karabağ Savaşının Kurmaca Gerçekliğe Dönüşüm Örneği: *Azerbaycan Edebiyatında Karabağ Hikâyeleri"* adlı çalışmada gerçek ile kurmaca arasındaki ilişki ele alınmıştır. Literatürdeki tanımların bir kısmı, ger-

çek ile kurmacayı birbirinden ayrı iki kavram gibi ele alsa da söz konusu çalışmada bu iki kavramın birbirinden ayrı düşünülemeyeceği, *Azerbaycan Edebiyatında Karabağ Hikâyeleri* adlı kitapta yer alan yirmi üç hikâyeden hareketle açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre Karabağ Savaşı boyunca tarihsel gerçekliği olan birçok vakanın, yazarların kaleminden nasıl kurmaca bir gerçekliğe dönüştürülerek yeniden tanımlandığı tespit edilmiştir. Tarihsel gerçeklerden yola çıkılarak yazılan bu hikâyeler, "Ermeni İşgalinin Kurmaca Gerçekliği", "İnsanlık Suçu Bağlamında Ermeni Soykırımı ve Kurmaca Gerçekliği", "Dünya Kamuoyunda Ermeni İşgalinin Kurmaca Gerçekliği", "Sürgün Edilen Azeri Türklerin Kurmaca Gerçekliği", "Zor Koşullarda Yaşayan Azeri Türklerin Kurmaca Gerçekliği", "Ermeni İşgaline Cesurca Karşı Koyan Türk İnsanının Kurmaca Gerçekliği" olmak üzere altı başlık üzerinden irdelenmiştir.

Kitabın dördüncü bölümünde *"Tebrizli Rızâ Sarrâf'ın Hz. Ali Methiyeleri"* İsmail Yıldırım tarafından incelenmektedir. Rızâ Sarrâf, 1271/1854-55 yılında Tebriz'de doğmuş; 1325/1907 senesinde burada vefat etmiştir. Tertip ettiği Divan'ının ilk iki manzumesini kaside nazım şekli ile Hz. Ali'nin methine ayırmıştır. Birinci kaside 28, ikincisi ise 42 beyitten müteşekkildir. Sarrâf'ın bahis konusu edilen kasidelerindeki teşbîb bölümleri, Hz. Ali'ye duyulan muhabbet ve sevginin bir tezahürü konumundadır. Dolayısıyla her iki kasidenin türü de methiye olarak karşımıza çıkmaktadır. Divan'ın mukaddimesinde kayıtlı kasideler; Sarrâf'ın, Ehl-i beyt muhibbi bir şair olduğunu göstermektedir. Bu kasidelerde şair, hem Hz. Ali hem de Hz. Hüseyin'e karşı derin bir muhabbet ve saygı beslemektedir. Diğer yandan şair, hulül/tenâsüh denilen ve Allah'ın, Hz. Ali'nin şahsında bedenleşmesi anlamına gelen inanç ve anlamlara sıkça temas etmiştir. Dolayısıyla şairin kasidelerinden hareketle onun, mutaassıp boyuta varan bir şahsiyete sahip olduğu ifade edilebilir. Bu yazıda, söz konusu edilen iki kasidenin şekil ve muhteva hususiyetleri incelenerek kasidelerin çeviri yazılı metinleri takdim edilmiştir.

Murat Bıyıklı kitabın beşinci bölümünde yer alan *"Abdurrahîm-i Tebrîzî'nin (1834-1911) Siyer-i Nebî Risalesi"* adlı çalışmasında biyografik bilgilerle zenginleştirilen bir metin tahlili sunmaktadır. 1384'te Tebrîz'de doğan Abdurrahîm buraya nisbetle Tebrîzî, babası Ebû Tâlib Neccâr'a nisbetle Ebûtâlibzâde, Tâlibzâde veya Rusça söz dizimiyle Tâliboy diye tanınmaktadır. Abdurrahîm-i Tebrîzî muhtasar siyerini 12 Rebîülevvel 1325/ 25 Nisan 1907 tarihinde düzenlenen programdan hemen sonra kaleme almıştır. Şekil bakımından mensur olan bu telif siyer, muhteva bakımından Hz. Peygamber'in (sas) doğumundan ölümüne kadar bütün hayatını ele alan siyerler arasında yer almakta, konuları muhtasar bir şekilde işlemektedir. Eser, târîh-i nebevîden sonra İslâm dini, Allah'ın varlığı ve Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatına dair yer ayırmaktadır. Muhtasar Târîh-i Nebevî, içerisinde

hem Azerbaycan hem de Eski Anadolu Türkçesinin dil ve gramer özelliklerini ihtiva etmektedir. Hem gramer hem de sentaks özellikleri ile döneminin orijinal eserleri arasında yer alan, üslûbu sade, süslü anlatımdan uzak bir hüviyete sahiptir.

Altıncı bölümde yer alan *"Dağ/ Kafkas Yahudilerinde Geçiş Dönemlerine Dair İnanış Ve Uygulamalar"* adlı çalışma Yasin İpek tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada Asur ve Babil sürgünü sonrası Yahudilerden bir kısmının Kenan diyarından Kafkaslara uzanan yolculuğu kronojik olarak ele alınmıştır. Dağ Yahudileri, Kafkaslara yerleşmelerinden günümüze kadarki yaklaşık 2500 yıllık süreçte dinî ve kültürel kimliklerini himaye etmeye çalışmışlarsa da yaşadıkları coğrafyanın inanç ve kültür yapısından ister istemez etkilenmişlerdir. Halk biliminde geçiş dönemleri olarak ifade edilen doğum, evlilik ve ölüme dair inanış ve uygulamaların bu bölümde İpek tarafından dikkat çekici örneklerle aktarıldığı görülmektedir.

Mustafa Tural tarafından kaleme alınan *"Karaçay-Malkar Nart Mitolojisinde Kahraman Tipolojisi"* adlı çalışma yedinci bölümde yer almaktadır. Burada Nart kahramanlarından bazılarının Kafkas dağları ile ilişkilendirilebilecek olan kaya, taş, granit, mermer veya göksel güçlerle ilişkilendirilebilecek olan meteor gibi maddelerden doğduğu görülmektedir. Aslında bu anlatım ile toprağın veya meteorun içinden çıkan demir madeni ile kahramanın bedeni temsil edilmektedir. Sert bir kahraman tiplemesinin normal bir doğum ile doğması beklenemez. Bu yüzden Nart kahramanları sert bir materyal olan demir formunda tasavvur edilmiş olup varyantların neredeyse tamamında demirin içinden çıktığı kaya türlerinden hasıl oluşuna benzer hikâyeler anlatılmıştır. Böylece kahraman hikâyeleri için gerekli olan gizem, güç ve olağandışılık sağlanmıştır. Kaya türevi malzemelerden gerçekleşen doğumun hemen ardından yapılan çelikleme de yine kahramanı güçlendirmeye yönelik bir müdahaledir. Böylece kahramanın demirden bedeni çeliğe dönüşür ve kahramanın ileride gerçekleştireceği kahramanlıkların olağanüstülüğünü bütünsel bir kurguda anlatabilmek için hikâyeye giriş yapılmış olur. Birlikte Yaşam kültürüne odaklanan Ahmet Yalçın kitabın sekizinci bölümünde *"Azerbaycan'da Dinî Gruplar ve Birlikte Yaşam"* başlığı altında bölgenin inanç tarihinden yola çıkarak mevcut durumuna ışık tutmaktadır. Müellife göre Jeopolitik konumu münasebetiyle etnik ve dinî bakımdan zengin olan Azerbaycan, yaşayan din ve mezheplerin ekserine mensup insanları bünyesinde yaşatmıştır/yaşatmaktadır. İslâm, Azerbaycan'a Hz. Ömer devrinde girmiştir. Tarihsel süreçte ortaya çıkan İslam mezhepleri Azerbaycan'da görülmüştür. Bugün Azerbaycan'da yaşayan farklı din ve mezheplere mensup halk, mevcut seküler ve laik idarenin benimsediği politikalar ve yaptığı kanunlar neticesinde etnik, dinî ve mezhebî ihtilaflardan uzak bir şekilde yaşamaktadır.

Mehtap Başarır tarafından kaleme alınan dokuzuncu bölümün ise sosyo-ekonomik tarihe odaklandığı ve *"Azerbaycan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1920-1930)"*

başlığını taşıdığı görülmektedir. Yazar, çalışmasında Azerbaycan'daki sosyal yaşam ile Sovyet Rusya'nın askeri komünizm, NEP, kolhoz ve sovhoz uygulamalarının bölgede yol açtığı ekonomik sıkıntıları ele almıştır. Başarır, Bakü petrolünün dünya çapında değer kazanmasının ön plana alındığı Cenova ve Lahey Konferansları üzerinden Amerikan Tröstü Standart Oil ile İngiliz-Hollanda Tröstü Royal Dutch-Shell arasında yaşanan rekabete değinerek Sovyet Rusya'nın petrol konusundaki politikalarını aktarmıştır.

Kitabın son bölümü olan onuncu bölümde Rıdvan Yiğit'in, Azerbaycan Tarihi'ne dair mühim bilgiler içeren iki ana kaynağı mukayeseli olarak incelediği görülmektedir. Bu kaynaklardan ilki bizzat Timur'un talebiyle Nizamüddin Şâmî tarafından kaleme alınan *Zafernâme*, ikincisi de İbn Arabşah tarafından telif edilen *Acaibü'l-Makdur* adlı eserdir. Yiğit'e göre, Karabağ özelinde bazı değerlendirmelerde bulunan her iki kaynağın bu mıntıkanın stratejik önemi konusunda hemfikir olduğu görülmektedir. İbn Arabşah'ın bölgeye neden Karabağ dendiğine dair çözümlemelere yer verdiği eserinde, Timur'un Karabağ'a gelişi de bir *sel taşkınına* benzetilmektedir. Bu benzetme doğal olarak bir yıkımı çağrıştırmaktadır. Aynı konuya eserinde değinen Nizamüddin Şâmî ise, Timur'un Karabağ'a gelişi esnasında kurulan çadırlar, yapılan şenlikler ve göklere yükselen zafer bayraklarını tasvir etmekle yetinmiştir.

Ed: Mehtap Başarır - Rıdvan Yiğit

HAKEM LİSTESİ

Prof. Dr. M. Fatih KANTER,	Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
Prof. Dr. Şahin AHMETOĞLU,	Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR,	Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
Doç. Dr. Onur BALCI,	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.
Doç Dr. Deniz AKPINAR,	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü.
Doç. Dr. Yılmaz ÇELİK,	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü.
Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK,	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TURAL,	Kayseri Üniversitesi Develi İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.
Dr. Öğr. Üyesi Ümit Harun AKKAYA,	Kayseri Üniversitesi Develi İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.
Dr. Öğr. Üyesi Samet KARAHÜSEYİN,	Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep GÜNGÖR,	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

KAFKAS NART MİTOLOJİSİNDE KAHRAMAN TİPOLOJİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TURAL
Kayseri Üniversitesi, Develi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü öğretim üyesidir. Dinler Tarihi, Din Fenomenolojisi ve Psiko Fenomenoloji üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Giriş

Ana temasını insanüstü varlık hikâyelerinin oluşturduğu mitler, kadim halkların duygu dünyalarını ve dünya algılarını yansıtan önemli bir bilgi kaynağıdır. Mit kelimesinin kökeni, 'konuşma' anlamına gelen Grekçe 'muthos' kelimesidir.[1] İlkel toplulukların atalarından işittikleri mitolojik anlatımı geçmişte gerçekten yaşanmış hikayeler olarak algıladıkları ifade edilmektedir.[2] Mitlerin kökeni hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Mitolojik anlatının dinlerden, tarihsel olaylardan veya iz bırakmış kahramanlardan doğduğu iddialarının yanı sıra mitlerin tabiat olaylarının karakterize edilmesinden doğduğunu savunan görüşlere de rastlamak mümkündür.[3] Kaynağının ne olduğu konusu kadar önemli bir mesele de mitlerin işlevidir. Zira hem mitlerin dinsel bir yönünün olması,[4] hem de bu anlatılardaki kadim bilginin insanı rahatlatıyor olması sebebiyle günümüzde de mitlere ilgi duyulmaktadır.[5]

Mitolojik karakter ile dinî karakteri birbirinden kesin çizgilerle ayırabilecek bir tanımlama yapmak oldukça güçtür. Zira dinsel anlatı gibi mitsel anlatı da ancak gerçekten yaşandığına inanılması halinde edebi bir ürün olmanın ötesine geçebilecektir. Dolayısıyla mitolojinin inançla bir ilişkisi vardır. Ancak Mitolojide ibadet, ayin, gibi ritüellerin olmayışı ve mitolojinin ticaret ve hukuk gibi konularda topluma yol gösterici bir işlevinin olmayışı mitolojiyi dinden ayırmaktadır. Mitolojinin, kurumsallaşmış bir dine dönüşememesinin bir diğer nedeni de hikâyesi anlatılan kahramana atfedilen 'güç' olgusunun 'kutsallık' kazanamamış olmasından dolayıdır. Dinsel anlatıdaki tanrı olgusunun karakteristik özelliği güçlü olmasından ziyade kutsal olmasıdır. Mitolojik varlıklara atfedilen gücün kullanımını engelleyecek unsurların bulunması ve mitolojik kahramanın sonunu getirecek bir zayıf noktasının olması mitolojik karakterin

---

1 W. Bolle Kees, "Myth: an Overview", *Encyclopedia of Religion*, ed. Jones Lindsay (Detroit-Londra: Thomson Gale, 2005), 9/6359.

2 Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 179-180.

3 Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş* (Çorum: Karam, 2005), 29.

4 Yasin İpek, "Nuh Tufanı Özelinde Mitlerde ve Kutsal Metinlerde Tufan Anlatısı" (V. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu, Erzurum: İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2020), 386.

5 Joseph Campbell - Bill Moyers, *Mitolojinin Gücü Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji ve Hikayeler*, çev. Zeynep Yaman (İstanbul: MediaCat, 2007), 21-22.

mutlak güçten yoksun olmasına neden olmaktadır.

Dinlerin tasvirlerinde tanrısal varlıklara atfedilen güç sınırsızdır. Yaratıcı konumunda bulunan ve dilediği her şeyi yapabilmesi konusunda önünde hiçbir engel bulunmayan bir yaratıcıya, yaratılmış olan diğer varlıkların zarar verebilmesi mümkün değildir. Ancak mitolojik karakterlerde durum farklıdır. Mitolojik anlatının dinleyici cezbedebilmesi için sürükleyici bir tarafının olması şarttır. Mitolojik bir anlatıda bu durumun gerçekleşebilmesi için insanlara zarar vermek isteyen mitolojik karakterler ile insanları kurtarmaya çalışan mitolojik karakterler arasında dengeli bir mücadelenin yaşanması gerekir. Dinî anlatıda mutlak güç sahibi olan yaratıcının dilediği her şey anında gerçekleşmektedir dolayısıyla yaratıcı, kendi yarattığı varlıklarla mücadele etmez. Dinî anlatılardaki mücadeleler, yaratılmış varlıklar arasında gerçekleşmektedir.

Modern mitoloji makinesi gibi çalışan film sektöründe 'süper kahraman' olarak adlandırılan ve insanüstü güçlere sahip olarak tasvir edilen karakterlerin sunuluş şekli, ilkel mitolojideki kurgunun çalışma mekanizmasıyla aynıdır. İnsanın güç ve ölümsüzlük arayışını[6] yansıtan mitolojik karakterler gibi modern zamanların süper kahramanları da tıpkı ilkel mitolojideki arketipleri gibi güçlüdür ancak daima zayıf bir noktaları bulunmaktadır. Kurgunun böyle olmasının altında yatan asıl sebep, anlatının eğlenceli olmasını sağlamaktır. Mitolojik karakterlerin ve modern mitolojinin süper kahramanlarının hikâyesini eğlenceli kılan faktör düşmanlarının da kendilerine denk güçlere sahip olması ve yaşanan mücadelenin sürükleyiciliğinde yatmaktadır. Anlatının başarılı olması, kadim mitoloji dinleyicisinin veya modern fantastik film izleyicisinin, insanlara zarar vermek isteyen insanüstü güçlere karşı mücadele eden 'kurtarıcı' karakterler ile kendisini bütünleştirmesine bağlıdır. Zira ancak bu şekilde anlatı eğlenceli ve sürükleyici hâle gelir. Dinî anlatılarda tanrısal bir mücadelenin olmayışının yanında dindar insanın kendisini tanrı ile bütünleştirmesi ve onun yerine koyması da mümkün değildir.

Mitolojik karakterleri dinî karakterlerden ayıran bir diğer özellik ise 'kutsallık' unsurdur. Kutsallık güç ile elde edilen bir vasıf olmamakla birlikte bünyesinde mutlak gücü barındırmaktadır. Kutsallık, güçle birlikte mutlak iyi olma durumunu da içerir. Süper kahramanlar genel olarak iyi olmakla birlikte mutlak manada iyi değillerdir. Ayrıca mitolojik karakterler için başarısızlık söz konusu iken dinî anlatılardaki tanrısal varlıkların hata yapmaları veya yenilgiye uğramaları da söz konusu değildir.

Sonuç olarak, kadim insandan modern insana kadar geçen süreçte ortaya çıkan pek çok mitolojik anlatıda, kendi zihin dünyasını dinsel anlatılarla dışa vurmanın risklerinden kaçınan insan, gerçekleşmesini istediği şeyleri veya olmak istediği şeyi kendi zihin dünyasından fantastik hikâyenin kurgusuna taşı-

---

6 Ümit Harun Akkaya, "Ölümsüzlük Arzusu ve Dijital Çağda Yeni Açılımlar: 'Upload' Televizyon Dizisi Örneği", *Mediad* 5 (2022), 202.

mıştır. Bu sebeple mitolojik anlatılar eğlenceli hikâyeler olarak kalmış ve kurumsallaşmış bir din haline dönüşmeyi başaramamıştır.

Kafkasya topraklarının sıradağlarla çevrili olması bölgeyi ulaşılması güç bir coğrafya kılmıştır. Kafkas dağları sadece üç geçitten aşılabilmektedir. Bunlar; Karadeniz'e açılan dar bir sahil yolu, Darial geçiti ve Derbent geçididir. Karadeniz geçidini Kimmerler ve Trererler'in, Darial geçidini İskitlerin, Derbent geçidini de Indo-Germen göçmenlerin kullandığı ifade edilmektedir.[7] Dolayısıyla bu topraklarda yaşamakta olan halklar da geçitleri kullanan uluslar ile etkileşime girmiştir.

Kafkasya'nın yerli halkları, komşu halklar ve bu coğrafyayı sonradan yurt edinmiş olan halkların tamamının mitolojisinde yer alan 'Nart' kelimesi ile cesur, gözünü budaktan sakınmayan, güvenilir, güçlü ve yiğit tabiatlı kişiler ifade edilmiştir.[8] Nart mitolojisindeki kahramanların isimlerinin kökenleri hakkında ise pek çok iddia ortaya atılmıştır. Nart mitolojisinde bahsedilen kahramanların isimlerinin kökeninin yerli Kafkas halkalarına ait olmayabileceği, bu isimlerin Moğollar,[9] Alanlar, Persler veya Ermeniler[10] gibi dışarıdaki başka halklar tarafından Kafkasya'ya taşınmış olabileceğine dair bazı iddialar bulunmaktadır. Ayrıca Nart kahramanlarının isimlerinin tarihi şahsiyetler olmayışı veya mitlerde tarihi lokasyonlardan bahsedilmiyor oluşundan hareketle tarihi hikayelerin mitleştirilmediği yargısına ulaşmanın mümkün olduğu, dolayısıyla da mitlerin kökenine dair tarihsel bir analiz yapmanın güç olduğu ifade edilmektedir.[11]

Diller Dağı olarak tanınan Kuzey Kafkasya topraklarını koloni haline getirmek isteyen Romalıların çok sayıda (70-130) tercümana ihtiyaç duyduğu ifade edilmektedir.[12] Kafkas halklarının medeniyetini yansıtacak devasa mabetlere veya saraylara rastlanılmayacağı ancak onların uygarlıklarının anıtının ustalıkla kullandıkları dilleri ve sahip oldukları folklor olduğu ifade edilmiştir.[13] Nart mitolojisinin, farklı varyasyonları bulunmakla birlikte Oset, Adığe, Abhaz, Abazin, Balkar, Karaçay, Çeçen, İnguş vb. Kuzey Kafkasya halklarının ortak ürünü olarak meydana geldiği kabul edilmektedir.[14] Nart mitolojisinin kökeni-

---

7 Georges Dumezil, *Kafkas Halkların Mitolojisi*, çev. Musa Yaşar Sağlam (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000), 5.

8 V. Abayev vd., *Nartlar Asetin Halk Destanı*, çev. Kayhan Yükseler (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1999), 11.

9 Adilhan Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Nart Destanları IV", *Birleşik Kafkasya Üç Aylık Dergi* 15 (1998), 29.

10 Nuray Gök Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi* (İstanbul: Sorun, 2001), 36.

11 John Latham, "Sun-Gods and Soviets: Historicising a North Caucasian Nart Saga", *Iran and the Caucasus* 20 (2016), 175.

12 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 22.

13 John Colarusso, *Nart Sagas from The Caucasus Myths and Legends from The Circassians, Abazas, Abkhaz and Ubykhs* (Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2002), 4.

14 V. Abayev vd., *Nartlar Asetin Halk Destanı*, çev. Kayhan Yükseler (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1999), 9-11.

ni, Karaçaylar üzerinden Hunlara bağlayan yaklaşıma göre bu destanın çok fazla tanınmamasının sebebi, Hunların Çin gibi yazılı bir geleneğe sahip olmamasıdır.[15]

Bu çalışmada, Kafkas halklarının ortak mitolojisi olan Nart hikâyelerindeki kahraman tipolojisinin indirgemecilikten uzak bir yaklaşımla,[16] doğru-yanlış veya iyi-kötü gibi değerlendirmelerden kaçınmak suretiyle,[17] sadece olguyu anlamayı esas alıp onu tasvir ve tasnif etmeyi amaçlayan Din Fenomenolojisi[18] yöntemi doğrultusunda analiz edilmesine özen gösterilmiştir. Nart mitolojisinin farklı halklar tarafından söylenen varyantları arasındaki müşterek unsurlar esas alınmakla birlikte önemli görülen bariz farklılıklara da değinilmiştir. Bu bağlamda varyantlarda ortaklaşa işlenen ana tema doğrultusunda figürlerin karakteristik özellikleri tasnif edilerek fenomenolojik açıdan belirgin benzerlikler gösteren karakterler tipleştirilmiştir.

1. Nart Karakterlerin Morfolojik Tasnifi

Mitolojik bir kahraman mutlak bir kutsallık unsuruna sahip olmadığı için tanrısal bir varlık değildir ancak yine de sıradan bir insana göre olağanüstü özelliklere sahiptir. Bu sebeple mitolojik kahramanların doğumlarından ölümlerine kadar geçen bütün hayatları efsane değeri taşıyacak bir kurguda sunulmaktadır. Sıradan bir halk kahramanı olmanın ötesine geçebilmesi için mitolojik kahramanlarının doğumları, beslenmeleri ve bedenleri sıradan insanlardan farklı olmalıdır.

Farklı varyantları olan Nart mitolojilerinin morfolojisinde de bu kuralın geçerli olduğu görülmektedir. Nart kahramanlarının tamamı, yeryüzündeki hayatlarına normal bir insandan farklı şekilde başlamıştır. Onların yaşantıları da ölümleri de normal ötesidir. Nart kahramanlarının ataları, Güneş ile Ay'ın birleşmesi veya yer ile göğün birleşmesi gibi kozmik evliliklerden ortaya çıkmıştır. Sonraki nesil Nart kahramanları ise genellikle fetüs dönemini anne rahmi yerine kaya türevleri içinde tamamlamışlardır. Fetüs dönemini babasının sırtında tamamlayan Nart kahramanları yanında cüce, dev veya ölü kadınların doğurduğu Nart kahramanlarına da rastlanmaktadır. Nart kahramanlarının bir diğer ortak özelliği de bedenlerinin çelik olmasıdır. Bu işlem genellikle anne rahmi yerine geçen kaya, mermer, granit veya göktaşı gibi materyalden doğan bebek Nart kahramanlarının doğdukları esnada bedenlerinin kor halinde olması ve isimleri farklı olmakla birlikte meslekleri demircilik olan Nart kahramanları tarafından bu bebeklerin suya daldırılması şeklinde gerçekleşmektedir.

---

15 Sofi Tram, *Nart Boyu Türkleri Hun-Karaçaylıların Mitolojisi* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008), 11.

16 Douglas Allen, "Din Fenomenolojisi", çev. Mehmet Katar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXV (1996), 446-447.

17 Marihuasi Dhavamony, "Dinin Tarihsel Fenomenolojisi: Alanı ve Metodu", çev. Fuat Aydın, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2004), 176-177.

18 Mustafa Ünal, "A Contribution to Phenomenology of Religion: Comprehensive Phenomenology", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19 (2005), 142.

Bazı varyantlarda ise yetişkin Nart kahramanlarının göksel varlıklarla giriştikleri mücadeleler neticesinde bedenlerinin çeliklendiği de görülmektedir. Nart kahramanlarında görülen bir diğer özellik de bu kahramanların doğumlarının ardından normal insanlar gibi anne sütü ile beslenmemiş olmalarıdır. Bu kahramanlar bebekliklerinde kurt sütü, ejder sütü, Elbruz sarkıtı veya erimiş demir ile beslenerek büyümüşlerdir.

1.1. Kozmik Evliliklerden Türeyen Nart Kahramanları

Karaçay Malkar varyantına göre babası güneş annesi de Ay olan Satanay, doğduğunda deniz tanrısı tarafından kaçırılır. Yıllarca bir adada mahsur kalan Satanay, bir kayın ağacı parçasıyla yüzerek adadan kaçar. Satanay, cadılarla ve tek gözlü bir devle karşılaştıktan ve pek çok macera yaşadıktan sonra Nart diyarına ulaşır. Kentin girişinde Satanay'ı yakalayan yaşlı bir Nart kadını onu gizlice mahzeninde büyütür ve eş olarak Örüzmek'e verir.[19] Satanay'ın doğumunun Ay ile Güneş'in ritmiyle bağdaştırılması, insanın evrenle uyumlu olmak için Ay ile Güneş'i kendi tabiatında birleştirmesi olarak görülmüş ve insanın evrenle uyumlu olarak kendini güvende hissedebilmek için aşkın bir güçle bütünleşme ihtiyacı hissettiği ifade edilmiştir.[20] Türk-Moğol halklarının folklor geleneğinde bulunan 'kozmik evlilik' anlatısı, varyantlar arasında sadece Karaçay Malkar varyantında bulunmaktadır.[21] Türk kültürüne ait unsurlarla birlikte bazı Hristiyan unsurları da ihtiva ettiği söylenen Karaçay Malkar mitolojisi Kafkasya'nın yerli halklarıyla da karışarak oluşmuştur.[22] Bu varyanta göre göğün ve yerin oğlu olarak tasvir edilen ve Debet, gök ile yerin kutsal evliliğinden doğmuştur. Kaya, granit veya mermer gibi materyallerden doğan diğer Nart kahramanlarından farklı olarak yer ile göğün birlikteliğinden doğan Debet'in topladığı değişik taşlarla konuştuğu ve ekmek gibi yediği bu taşların sırrını kavradığı ifade edilmektedir.[23]

1.2. Kayadan, Taştan veya Mermerden Türeyen Kahraman

Kafkas dağlarının Kafkas insanının tahayyülatı üzerindeki tesirini, Nart kahramanlarının türeyiş hikâyelerinde görmek mümkündür. Nitekim Nart kahramanlarından öne çıkan bazı karakterler; kaya, taş, mermer veya granit gibi sert cisimlerden zuhur etmişlerdir. Kafkas dağları ile bütünleşmiş olan ve çetin koşulların halkı olan sert mizaçlı Kafkas toplulukları, nasıl ki kendileri bu

---

19 Köseoğlu, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Karaçay Malkar Edebiyatı*, 22/87.

20 Sümeye Kübra Gündoğdu, *Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Mitolojik Kahramanların ve Varlıkların İncelenmesi* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 16.

21 Tanzilya Khadzhieva, "Nart Epics of Karachais and Balkars: Debet, Alaugan, Karashawai", *Folklor Akademi Dergisi* 3/3 (2020), 623.

22 Ufuk Tavkul, "Karaçay-Malkar Panteonunda Tabiat Tanrıları ve Ritüeller", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 9/17 (2106), 238.

23 Nevzat Köseoğlu, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Karaçay Malkar Edebiyatı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 22/85.

dağ ile bütünleşmiş ise kolektif şuurlarının yansıması olarak mitolojik kahramanlarını da Kafkas dağları ile bütünleştirmişler ve onları Kafkas dağlarının sert zemininden türetmişlerdir.

Nart mitolojisinin Abhaz varyantına göre yüzüncü erkek çocuk olan Sosrıkua mermerden zuhur etmiştir. Tek bir anneden normal doğum ile dünyaya gelen doksan dokuz erkek kardeşi, doğumu farklı olduğu için Sosrıkua'yı dışlamıştır. Bu varyanta göre Seteniya düşünde gördüğü formda bir mermer bebek yontmuş ve mermer bebeği dokuz ay boyunca kendi vücudu ile ısıtmıştır. Anlatıya göre anne rahmi yerine mermerden doğmuş olan bu çocuğa, Seteniya 'benim taşım' anlamına gelen Sosrıkua adını vermiştir.[24]

Nart mitolojisinin neredeyse bütün varyantlarında rastlanmakta olan 'güzel kıza âşık olan çobanın kayayı döllemesi' anlatısı ile Yunan mitolojisindeki çobanların kralı olan Ankhises ile (Anchises) Afrodit (Aphrodite) arasındaki aşkın benzeştiği ifade edilmiştir.[25] Nart mitolojisinin Abazin varyantına göre Sosrıkua karakteri taşı dölleyen bir ok ile zuhur etmiştir. Güzeller güzeli Setenay'ı gören Nart'ların çobanı aşk okunu fırlatır. Ok taşa isabet eder ve taş dokuz ay dokuz gün sonra büyür, yanmaya başlar ve doğuma hazır hâle gelir. Setenay demirci Tlepş'ten yardım ister. Tlepş taşı yarar ve maşayla dizlerinden tutarak çıkardığı Sosrıkua'yı suya daldırır. Böylece Nart kahramanı Sosrıkua'nın maşanın altında kalan dizleri hariç bütün vücudu çelik hâline gelir.[26]

Nart mitolojisinin Oset varyantına göre Sozrıko (*Soslan*) karakteri de kayadan doğmuştur. Anlatıya göre Tarf mağarasının sahibi olan dişi bir peri, bir Nart kahramanı olan Wrijmeg'i lanetler. Bu lanetin etkisinden kurtulamayan Wrijmeg bir kaya ile tıpkı bir kadınla birlikte olur gibi birlikte olur ve kaya gebe kalır. Kaya, dokuz ay sonra kor haline gelir. Wrijmeg'in kardeşi olan Hemıts kor haline gelen kayadan Soslan'ın doğmasını sağlar.[27]

Karaçay Malkar varyantında da Sosuruk granit taşından dünyaya gelmiştir. Nart'lara çobanlık yapan Sosuk, İdil ırmağı kenarında koyunlarını otlatırken Satanay-Biyçe'yi görür ve ersuyunu bir granit kayaya fışkırtır. Sosuk, Satanay-Biyçe'den kayayı da yanında götürmesini ister. Granit büyümeye başlar ve yumurta gibi kendiliğinden kırılır. Satanay-Biyçe hemen demirci Debet'i çağırır. Debet, kor halindeki bebeği kıskaçla dizlerinden tutarak suya batırıp çelikler. Böylece Sosuruk'un dizleri hariç bütün bedeni çeliklenmiş olur.[28]

1.3. Cüceden Doğan ve Babasının Sırtında Gelişimini Tamamlayan Kahraman

Nart mitolojisinin Abhaz varyantına göre Kun adındaki bir Nart, cüceler-

---

24 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 42.

25 Colarusso, *Nart Sagas from The Caucasus Myths and Legends from The Circassians, Abazas, Abkhaz and Ubykhs*, 187.

26 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 42.

27 Şenay Kırgız, "Odin'den Batraz'a: Germen Mitolojisi, Asetin Halk Destanı Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma", *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (2019), 217.

28 Adilhan Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Nart Destanları", *Journal of Turkish Studies* 2 (2007), 211.

den Atzan'ın kız kardeşi Zilyka ile evlidir ancak eşini küçümsemektedir. Kocası tarafından küçümsenen Zilyka intikam almak için kendi karnını yarıp bebeğini atar ve ailesinin yanına döner. Annesi tarafından terk edilen Tzvitzv erimiş demir ile beslenerek büyür ve ileride cesur bir Nart kahramanı olur.[29]

Oset varyantına göre Bitsenta Dıçenag'ın cüce kızı, Hemıts'ın karısıdır. Hemıts, karısını cebinde taşımaktadır. Bir şölene katılan Hemıts, cebinde gizlediği karısına sofradaki yiyeceklerden vermek ister. Bu durumu fark eden Nart Sırdon, Hemıts'ın cebine bir iğne batırır. Canı acıyan Hemıts'ın karısı bağırır. Böylece herkes Hemıts'ı kınar. Bu hadiseden dolayı içerlenen Hemıts'ın karısı babasının evine dönmeye karar verir ancak kadın hamiledir. Bu yüzden bebeği Hemıts'ın iki kürek kemiği arasına bırakır. Dokuz ay sonra da Batraz isimli Nart kahramanı babasının iki kürek kemiği arasından doğar.[30]

Kahramanın ortaya çıkma şekli bakımından Abhaz ve Oset varyantlarında işlenen ana tema farklı olmakla birlikte her ikisinde de bazı benzer noktalar bulunmaktadır. Kahramanın zuhurunda bebeğin annesinin karnının veya babasının sırtının bıçakla yarılması suretiyle gerçekleşen müdahale her iki varyantın da ortak noktasıdır. Bir diğer ortak nokta ise kahramanın annesinin cüce olmasıdır.

1.4. Devden Türeyen Kahraman

Karaçay Malkar varyantına göre Alavgan isimli Nart kahramanı bir Emegen (*dişi dev*) ile evlidir ve karısı iki ayda bir çocuk doğurmakta ancak doğurduğu çocuğu ağzına atıp yutmaktadır. Çocukları annesi tarafından yutulmakta olan Alavgan buna bir çare bulmak için Satanay'a danışır. Böylece doğum zamanı gelince karısını çatıya çıkarıp bacanın üzerinde doğurmasını sağlar. Dev kadın doğum yapınca bebek ocakta bekleyen sepete düşer. Satanay, annesi bebeği yemeden önce kaçırıp Elbruz'a götürür. Şavay adı verilen çocuk dağın buzullarını emerek büyür.[31]

Karaçay Malkar varyantına göre bir Emegen'in (*dişi dev*) kocası olan Alavgan, aynı zamanda bir dişi devin evlatlığıdır. Alavgan kendisine bir eş ararken yolda bir Emegen görür. Elinde ağaç kadar kalın bir iğne olan bu dişi devin göğüsleri omuzlarının arkasına sarkmıştır. Alavgan, Emegen'e gizlice yaklaşır ve sütünü emdiği dişi deve "*anne*" diyerek seslenir. Böylece Alavgan sütünü emdiği Emegen'in evladı olur.[32]

1.5. Ölüden Çıkan Kahraman

Oset varyantına göre Wrıjmeg ve Hemıts'ın annesi, "*Öfkeli Wastırci'ye borçlu*

---

29 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 43.

30 Kırgız, "Odin'den Batraz'a: Germen Mitolojisi, Asetin Halk Destanı Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma", 216.

31 Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Nart Destanları", 213.

32 Aynur Koçak, "Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Kaotik Varlık Olarak Emegenler", *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi* 4 (2018), 119.

kaldım" diyerek son nefesini vermiş ve mezara gömülmüştür. İki kardeş annelerinin mezarı başında sırasıyla nöbet tutmaktadır. Hemıts'ın nöbeti esnasında gökyüzünden Nart'ların arasına inen Wastırci bir şölen düzenler ve herkes katılır. Uzaktan gelen şölen seslerini duyan Hemıts da nöbet yerini terk eder. Wastırci sessizce mezarlığa gider ve kadının cesedine keçeden yapılma kamçısı ile vurduktan sonra kadın canlanır ve genç bir kıza dönüşür. Wastırci, *"bu şölen düğünümüzün sesidir"* der ve eğilerek kızın dudaklarından öper. Daha sonra mezarlıkta beklemesi için bir köpek ve bir tay bırakarak tekrar kamçıyı vurunca kadın eski haline döner. Aradan dokuz ay geçince tay toynaklarıyla mezarı deşeler. Mezarlığın yakınlarından geçen Sırdon, bir bebeğin ağlama sesini duyar ve halka haber verir. Wrıjmeg mezardan bebeği çıkarır. Güzelliği karşısında halk hayran olur ve bu kız çocuğuna Satana adını verirler.[33]

1.6. Bedenleri Çelikleşen Kahramanlar

Abhaz varyantında demirci Aynarıj'ın sağ eli çekiç, sol eli maşa, sol bacağı da örs olarak tasvir edilmektedir.[34] Nart kahramanlarından çoğunun bedeni kor halinde doğmuş ve bir demirci tarafından suya batırılarak çeliklenmiştir. Ancak sonradan çeliklenen kahramanlar da vardır. Örneğin Oset varyantında demirci Kurdalegon gökyüzünde tavladığı Batraz'ı denizin suyuyla çeliklemektedir. Batraz, demirci Kurdalegon'un yanına gider ve çeliklenmek istediğini söyler. Kurdalegon, insanların başına bela olacağını düşündüğü için Batraz'ı çeliklemeye yanaşmaz ve bir sene sonra gelmesini söyler. Batraz önce yıldırım tanrısı Bardwag'ın yanına uğrar ve göklerin kıvılcımını alır. Ateş tanrısından ateş ve kömür alır. Bulut tanrısından da dondurucu seli alıp Kurdalegon'un ocağına gizlenir. Ocaktaki ateşi görünce demirci Kurdalegon, fikrini değiştirir ve Batraz'ı çelikler.[35]

Adığe Kabardey varyantına göre Tlepş, bir Nart kahramanı olmadan önce sıradan bir insandır. Kıtlık zamanı komşusu Thağalec'e yiyecek yardımında bulunur. Bu duruma sevinen evin hanımı *"bu yiyeceği bize vereni ateş yakmasın"* diyerek dua eder. Duası karşılık bulur ve Tlepş eski bedeninden başka bir bedene sahip olur. Ancak Tlepş yine de insanlar arasında yaşamaya ve onlara yardım etmeye devam eder. Demirci ustası Debeç'in yanında çırak olarak işe başlar ancak Tlepş sadece demire bakarak onu çeliğe dönüştürmekte ve kaş göz hareketleri ile çeliğe şekil vermektedir. Abhaz varyantında ise Kun adındaki adam karısını (*Zilyka*) hor ve hakir görmektedir. Kocasına öfkelenen Zilyka bebeğinin doğumuna yakın karnını keserek bebeği çıkarıp atar. Erimiş demirle beslenen bebek (*Tzvitzv*) büyür ve bir kahraman olur. Ayrıca Abazin varyantında Sosrıkua da maşa tutulan dizleri hariç çeliklenmiştir. Bedenleri çeliklenen Nart kahramanlarının atlarının çeliklendiği örnekler de vardır. Örneğin Abrits-

33 Abayev vd., *Nartlar Asetin Halk Destanı*, 115-118.
34 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 47-48.
35 Abayev vd., *Nartlar Asetin Halk Destanı*, 196-199.

kıl'ın evcilleştirdiği at (*Abzaw*) da demirci Aynarıj tarafından çelikleştirilmiştir.[36]

1.7. Meteordan Türeyen Kahraman

Karaçay Malkar varyantına göre Satanay'ın kocası olan ve Kızıl Fuk'u öldürerek Nart'ları özgürlüğüne kavuşturan Örüzmek, gökten düşen bir meteorun içinden çıkmıştır. Anlatıya göre demirci Debet dağda demir ararken gökten düşen bir meteor görüp yanına gider. Açılan çukura yaklaştığında dişi bir kurt yakalayıp ondan süt emen bir çocuk görür. Eski Türk mitolojisinden izler taşıyan Örüzmek'e Osetlerin 'Urizmeg', Adigelerin ise 'Wazırmes' gibi isimler verdiği ifade edilmektedir.[37]

1.8. Su Tanrıçası'nın Kızından Türeyen Kahraman

Adığe Kabardey varyantında özel güçleri olduğu söylenen altın bir ağaçtan bahsedilir. Ağacın bir yüzü altın sarısı diğer yüzü gümüş renginde olan tek bir elması vardır. Aslında su Tanrıçası'nın kızları olan üç güvercin tarafından bu elma çalınır. Nart kahramanlarından Dode'nin ikiz oğulları Pıce ve Pızğheş hırsızların peşine düşer. Pızğheş, güvercin görünümünde olan Yemğazeş adındaki kızı vurur. Su Tanrıçası'nın kızı olduğunu anlayınca da yaralı kızı iyileştirir ve onunla evlenir. Yemğazeş, kocası Pızğheş'i beklerken onun ikiz kardeşi Pıce içeri giriverir. Yemğazeş, kocası sandığı Pıce'nin kollarına atılır. Bunu gören Pızğheş kendisini öldürür. Ardından da ikiz kardeşi Pıce kendisini öldürür. Su Tanrıçası'nın kızı Yemğazeş ağıt yakınca bir orman cücesi gelir ve cenazenin gömülmesine yardımcı olur. Orman cücesi, Yemğazeş'e evlilik teklifinde bulunur. Yemğazeş denize kaçıp kaybolur ancak hamile olduğunu anlayınca tekrar Nart'ların arasına döner ve Wuerzemes ile Yimıs adında ikiz çocukları doğurur.[38]

Oset varyantında ağacın üç adet elması vardır. İlk elma, dokunduğu zaman ölüyü diriltmektedir. İkinci elma, başucuna konduğunda hastayı iyileştirmektedir. Üçüncü elma ise açlığın ve susuzluğun çaresidir. Şafak vakti elmalar çalınır. İki kardeş İhşar ile İhşarteg kuş olarak bahçelerine inen, Wartzaf denizinden kaymış üç yıldız görür ve bu kuşlardan birini vurur. İhşar, kan izini takip ederken önce bir kuş tüyü sonra da bir ev bulur ve altın kapısını çalar. Ev sahibesi yaşlı kadının derdini dinler ve kızının yaralı olduğunu öğrenir. İyileşmesinin tek çaresi ise kuş iken düşürdüğü tüydür. İhşar, tüyü kızın yarasının üzerinde gezdirir ve yaranın üzerine elmayı koyarak kızı iyileştirir sonra da kızla evlenir. Kızı Nart diyarına getirip kulübesine bırakır ve avlanmaya gider. Olan bitenden habersiz İhşarteg de kulübeye gelir. Kızı görünce âşık olur. Kız, kocasının ikiz kardeşi olan İhşarteg'i kocası İhşar sanır ve beraber olurlar. İhşar

---

36 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 42-46.
37 Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Nart Destanları", 208.
38 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 52.

gelince iki kardeş dövüşür ve ikisi de ölür. Wastırci, yiğitlerin cenazesinin gömülmesine yardımcı olur ve kızla birlikte olmak ister. Kız denize kaçar ve doğum zamanı geldiğinde de Hemıts ve Wrijmeg isimli çocukları doğurur.[39]

Diğer bir anlatıya göre elmaları çalan üç kız kardeşten en küçüğü yaralanmıştır. Yaralı kızın kan izlerini takip ederek saklandıkları yerin Nart'lar tarafından tespit edildiği, üç kızın da güzelliklerinin büyüleyici olduğu ve göreni âşık ettiği anlatılmaktadır. Yaralı kızın ilacının tavşan sütü olduğunu söyleyen ablaları ayrıca onu iyileştirmeyi başaranın onunla evleneceğini söylemişler ve tavşan sütünü getiren Nart ile kardeşlerini evlendirmişlerdir.[40]

Şapsığ varyantında ise bu ağaç herhangi bir Nart kahramanının doğumu ile ilişkilendirilmez fakat kader konusu ile ilişkilendirilir. Anlatıya göre altın ağaçta yetişen bu elmanın sırrını sadece Seteney bilmektedir ve kışın soğuk geldiği zaman sağlık ve afiyet verip yaşlanmayı önleyen bu elmayı sandıkta muhafaza etmektedir. Dev Yeminej, bu elmayı Seteney'den ister. Olumsuz cevap alınca da ağacı kökünden keser. İnanışa göre sağlık, barış, huzur ve bereketin bütün yeryüzünde hâkim olamayışının sebebi bu altın ağacın Dev Yeminej tarafından kesilmiş olmasıdır.[41]

1.9. Ateşten Çıkan Kahraman

Karaçay Malkar varyantına göre kalbi ile kanının ateşten yaratıldığı ifade edilen Debet, Elbruz'da ilk yaratılan Nart'tır ve diğer bütün Nart'lar ondan türemiştir. İlk öğretmen ve ilk demirci olan Debet, hayvanlarla da konuşabilmektedir. Debet'in Nart diyarındaki işi bitince kendi elleri ile yapmış olduğu demir kanatlı arabası ile göğe yükseldiğine, gökyüzünde demircilik yapmaya devam ettiğine ve geceleri kayan yıldızların aslında gökyüzünde demir döven Debet'in çıkardığı kıvılcımlar olduğuna inanıldığı ifade edilmektedir.[42]

Bir Nart kahramanı olan Debet ile Davut Peygamber arasında benzerlikler bulunduğu iddia edilmiş, Ön Asya'dan Kafkasya'ya doğru kültürel bir yayılmanın gerçekleştiği, Nart mitolojisinin Orta Asya Türk mitolojisi ve Yunan mitolojisi bünyesindeki bir çok unsuru barındırdığı ifade edilmiştir.[43] Ayrıca Debet'in bir Nart kahramanı olarak tanıtılmasının yanlış olduğu zira Debet'in aslında bir yarı tanrı olduğu, Debet'in yardımcısı Sur'un kökeninin Sibirya'daki Hun Tungus'a dayandığı ve Debet'in diğer yardımcısı Kut'un da yine Hunlara ait bir figür olduğu ifade edilmiştir.[44]

1.10. Anne Sütü Dışında Başka Bir Kaynaktan Beslenen Kahraman

---

39 Abayev vd., *Nartlar Asetin Halk Destanı*, 102-110.

40 Colarusso, *Nart Sagas from The Caucasus Myths and Legends from The Circassians, Abazas, Abkhaz and Ubykhs*, 183-184.

41 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 52.

42 Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Nart Destanları", 202-204.

43 Ufuk Tavkul, "Karaçay-Malkar Nart Destan Kahramanlarından 'Demirci Debet'", *Kırım Dergisi* 8/33 (2000), 25-29.

44 Tram, *Nart Boyu Türkleri Hun-Karaçaylıların Mitolojisi*, 98-103.

Karaçay Malkar varyantına göre Debet'in oğlu Alavgan eş arayışı için yola çıkar. Yolda gördüğü Emegen'in (*dişi dev*) omuzlarının arkasına sarkan memeleri sırt tarafındadır. Emegen'e sessizce yaklaşan Alavgan, dişi devenin sütünü emer.[45] Dişi dev kendisinden süt emdiği için artık evladı saydığı Alavgan'a zarar vermez ancak oğulları Alavgan'ı öldürmek istemektedir. Alavgan, dişi devin evinde kaynayan ve taşmak üzere olan kazanı ocaktan indirir ve bir köşeye saklanır. Emegen'in oğulları annelerine kazanı kimin indirdiğini sorunca anneleri, "*sizin dışınızda bir oğlum daha var o indirdi*" der. Alavgan saklandığı yerden çıkar ve "*kendime dünürcü olduğum için beni bağışlayın. Kız kardeşinizi istemeye geldim*" der. Emegen'in oğulları değişik şekillerde sınadıkları Alavgan'ı alt edemeyeceklerini anlarlar ve en sonunda kız kardeşlerini vermek zorunda kalırlar.[46]

Emegen'den süt emdiği için dişi devin süt oğlu olan Alavgan'ın karısı aynı zamanda Alavgan'ın süt kardeşidir. İki ay arayla çocuk doğuran bu dişi dev doğurduğu bebeği yutup yemektedir. Yavrusunu annesinden kurtarmak isteyen Alavgan, Satanay'ın verdiği akılla hareket eder ve doğuracağı zaman karısını "*eski kadınlar çatıya çıkıp bacanın içine doğururdu şimdikiler yataklarında doğuruyor*" diyerek kandırır ve çatıdaki bacaya oturtur.[47] Böylece Emegen ağzına atıp yutmadan önce doğurduğu bebek ocaktaki sepete düşer. Satanay da bebeği kaçırıp Elbruz'da gizler. Dağın buzullarını anne sütü gibi emerek büyüyen bebek büyüdüğünde Şavay adındaki Nart kahramanı olur.[48]

Bazı anlatılarda Emegen'in sadece kendi doğurduğu bebekleri değil diğer bebekleri de yediği anlatılmaktadır. Ayrıca bu anlatılarda Elbruz'un sarkıtlarıyla beslendiği ifade edilen Şavay'ın aslında ejderha sütü ile beslendiği anlatılmaktadır.[49]

Abhaz varyantında anlatılan Kun isimli Nart kahramanının karısı bir cücedir. Adı Zilyka olan bu kadın kendisinin küçümsendiğini düşünerek bıçakla karnını keser ve bebeğini çıkarıp atarak kocasının evini terk edip babasının evine döner. Erimiş demir ile beslenen bu bebek büyür ve Tzvitzv adındaki Nart kahramanı olur.[50] Bu anlatılarda, hikâyenin sonunda olağandışı bir kahramana dönüşecek olan karakterlerin doğumlarının olağandışı olmasının yanı sıra doğduktan sonra ilk beslendikleri gıdaların da olağandışı olduğu görülmektedir.

2. Nart Kahramanlarının Tipolojik Tasnifleri

45 Koçak, "Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Kaotik Varlık Olarak Emegenler", 119.
46 Köseoğlu, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Karaçay Malkar Edebiyatı*, 22/99.
47 Ufuk Tavkul, "Karaçay Malkar Nart Destanlarında Olağanüstü Doğum Motifi", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 11 (2011), 181.
48 Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Nart Destanları", 213.
49 Khadzhieva, "Nart Epics of Karachais and Balkars: Debet, Alaugan, Karashawai", 626.
50 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 43.

Morfolojik olarak sıradan insandan farklı şekillerde zuhur eden Nart Kahramanlarının hikâyelerine dair inanışlar, başlangıçtaki formunu koruyarak günümüze dek ulaşamamış olsa bile halk şarkıları ve kültürel devamlılığın bir gereği olarak İslam sonrası dönemlerde de dinî şarklılar ve İslam ezgileri formunda varlığını sürdürmüştür.[51] Ayrıca çocuklara verilen isimlerde, düğünlerde veya diğer zamanlarda eğlenmek için söylenen Nartiada isimli şarkılarda Nart kahramanlarının izine rastlamak mümkündür.[52]

Nart kahramanlarını kendi ataları olarak gören Kafkas halkları, mitolojik anlatılar doğrultusunda edindikleri bilgiler ile sosyal ve ekonomik gelişim süreçlerini Nart kahramanları ile ilişkilendirmişlerdir. Sahip oldukları pek çok bilgiyi Nart kahramanlarından öğrendiklerine, avın ve tarımın onlardan öğrenildiğine ve onlar sayesinde bereketlendiğine inanan bu halklar, Nart kahramanlarını yüceltmekle birlikte bu kahramanları kadir-i mutlak bir tanrı seviyesine çıkartmamışlardır. Nart kahramanları olağanüstü güçlere sahip olmakla birlikte aynı zamanda zaafları olan, düşmanları tarafından ayartılan, aldatılan ve öldürülen bir tipolojide kurgulanmışlardır.

2.1. Bilgi getiren Kahraman Tipi

Kafkas dağlarında anlatılıyor olması sebebiyle Nart mitolojisi bünyesinde olan ancak sadece Abhaz varyantında yer alan bir anlatıya göre Abritskıl da tıpkı diğer varyantlarda olduğu gibi insanlığa ateşi getirmiştir. Ancak Abritskıl'ın tipolojik tasnifini ayrı bir konumda değerlendirmeyi gerektirecek bazı hususlar bulunmaktadır. Zira Abritskıl'ın ateşi getirme süreci aynı zamanda bir öğrenme ve öğretme faaliyeti içermektedir. Ateşi getirmek isteyen Abritskıl önce yılkı atlarını ehlileştirir. Ardından atlardan birini (*Abzaw*) seçer ve demirci Aynarıj'a çelikletir. Kendisi de yakaladığı üç kartaldan yaptığı kıyafet ile uçmayı öğrenir. Böylece devlerin üzerinden uçarak getirdiği ateşi insanlığa sunar. İnsanlık güçlenir ve tanrılara tapınmaktan uzaklaşır. Ateş tanrısı Şefsi bu duruma öfkelenir ve Abritskıl'ı zindana attırıp kartallar tarafından işkence edilmesini sağlar. [53]

Abazin varyantının Aşıwua diyalektine göre ilkel koşullarda çalışmakta olan demirci Tlepş'in ilk başlarda kullandığı örs taştan, çekiç ise tahtadandır. Setenay gözlemler yaparak Tlepş'in kullandığı aletlerin gelişmesini sağlar. Birbirlerine dolanan yılan yavrularından esinlenen Setenay, demirci Tlepş'in ellerinin yanmasını önlemek için maşa tasarlar. Bu varyanta göre bilginin kaynağı yaşlılardır ancak yaşlıların öldürülmesi geleneği bilginin aktarılmasına engel olmaktadır. Badınokua isimli Nart, aşırı derecede yaşlanmış olan ihtiyarların öldürülmesi geleneğine karşı çıkar ve babasını uçurumdan aşağı atmaz. Baba-

---

51 János Sipos - Ufuk Tavkul, *Karaçay-Malkar Halk Şarkıları* (Ankara: Bengü Yayınları, 2018), 133.

52 Tülün Malkoç, "Adige-Çerkes Kültüründe Şarkı Söyleme Sanatı", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 14/35 (2021), 1039.

53 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 44-45.

sının tecrübelerinden yaralanan Badınokua, geliştirdiği tarım yöntemleriyle daha fazla mahsul elde eder ve besi hayvanlarının da sayıları artar. Badınokua böylece Nart'ları kıtlıktan kurtarır ve ihtiyarların katledilmesi uygulaması da sona erer. Abazin varyantının Aşkarıwua diyalektinde ise orak yapımının öğrenilmesi hikayesi farklı anlatılmakla birlikte bilgi kayağı yine Nart kahramanlarıdır. Ekin olgunlaşıp hasat zamanı gelince halkın çıplak elleri ile mahsulü topladığını gören Şordan, yüksek sesle düşünmeye başlar ve küçümsediği halkın kızgın demiri büküp ucuna bir sap takmaktan aciz olduğunu söyler. Bunu duyan halk da orak yapmasını öğrenmiş olur.[54]

Karaçay Malkar varyantına göre bilgeliğin sembolü olan Satanay'a danışmadan Nart'lar hiçbir işe başlamazlar. Olacakları önceden sezen Satanay, perdenin arkasındaki gerçek yöneticidir. Yünü kullanarak çuha yapmayı, elbise dikmeyi, boza ve ekmek yapmayı, sütten peynir ve yoğurt mayalamayı kadınlara öğrettiğine inanılmaktadır.[55]

Kabardey varyantına göre orağın bulunuşu ayın hilal şekli ile ilgilidir. Hasadın el ile toplandığı dönemlerde mahsul toplanamadan kışa girildiği için açlık tehlikesi baş gösterir. Seteney'in hasadın geceleri de toplanabileceğini söylemesi üzerine halk şenlikler düzenleyerek geceleri de ekin toplamaya başlar. Ancak geceleri hilal şeklindeki ayın Oşhamahue (*Elbruz*) dağlarının ardından uzanan bir el tarafından aşağı çekilmesi yüzünden geceleri hasat toplama işi devam ettirilemez. Nart kahramanlarından Wuezırmes ile Sosrıkua dağın doruğuna ulaşır. Tığıuje isimli atının üzerinde yayını geren Sosrıkua, eliyle hilali aşağıya çeken siyah kıyafetli adamı öldürmek ister. Wuezırmes, Sosrıkua'nın okunu atmasına engel olur ve önce adamla konuşmayı teklif eder. Adama yaklaşırlar ve neden böyle yaptığını sorarlar. Pşı Yabğaşha ismindeki bu adam, kendi halkının hilalin ucundan tutarak ekinleri hasat ettiğini söyler. Wuezırmes ile Sosrıkua, Nart yurduna döner ve bu bilgiyi demirci Tlepş'e anlatır. Tlepş de çelikten hilaller yapıp ucuna kızılcık ağacından sap takarak orakları halka dağıtır.[56]

2.2. Avı Bereketli Kılan Kahraman Tipi

Karaçay Malkar varyantına göre Apsatı, av hayvanları ve avcılar için kutsal bir figürdür. Karaçay Malkarlar, Apsatı'nın bazen ormanda gezen bir yolcu kılığına girerek kendilerine göründüğüne inanmakta ve bu sebeple ormanda kendilerine konuk olan yabancılara iyi davranmaktadırlar. Önceleri Apsatı'yı bir dağ keçisi formunda tasvir eden Karaçay Malkarların ilerleyen dönemlerde bu karakteri beyaz sakallı bir ihtiyar formunda tasavvur etmeye başladıkları ifade edilmiştir. Ayrıca Karaçay Malkarların ava çıkmadan önce avı bereketli kılması için adına kurbanlar sundukları Apsatı'yı kızdırmamak için av etinden

54 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 45-53.
55 Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Nart Destanları", 206-207.
56 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 51.

kalanları ve hayvanın kemiklerini gömdükleri, toprağa gömülen bu kemikler sayesinde Apsatı'nın av hayvanlarını tekrar hayata döndürdüğüne inandıkları ifade edilmiştir.[57]

Adığe Kabardey kültüründe de hayatta kalabilmek için tabiat ile uyumlu olma zorunluluğunun doğurduğu bir tabiat kültüne rastlanmaktadır. Thağelece (*Bereket Tanrısı*), Mezıtha, (*Orman Tanrısı*), Wetefha (*Gök Tanrısı*), Şıble (*Yıldırım Tanrısı*), Ağun (*Hayvanlar Tanrısı*), Amış (*Evcil Hayvanlar Tanrısı*), Merıse (*Bal Tanrısı*), Psıtha (*Su Tanrısı*), Psıguaşe (*Su Tanrıçası*), Pseguaşe (*Canlılar Tanrıçası*) gibi tabiat ile ilgili pek çok karakterin olması[58] insanın vahşi doğada hayatta kalma mücadelesinin bir yansımasıdır.

2.3. Sağlık ve Afiyet Getiren Kahraman Tipi

İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları sağlık ve gıda gibi konular üzerine kurulu pek çok mitolojik anlatıya rastlamak mümkündür. Abazin varyantının Aşıwua diyalektine göre Thağalec, darının tohumunu muhafaza etmektedir. Yaşlanan Thağalec'in Nart'lara teslim ettiği tohum bir dev tarafından çalınır. Devin yaşadığı yeri Setenay'dan öğrenen Sosrıkua darıyı ondan geri alır. Abazin varyantının Aşkarıwua diyalektine göre ise kendisi hakkında dedi kodu yapan Nart'lara kızan Seteney buğday ambarını boşaltarak onların açlıktan kıvranmasına neden olmuştur. Ancak aynı Seteney'in bolluk ve bereketle ilişkilendirilen Thağalec'ten yardım istediği, böylece suyun şaraba dönüştüğü ve herkesin doyasıya içtiği de anlatılmaktadır. Abhaz varyantına göre Abritskıl, verimi artırmak için yabani otları temizler ve böylece büyükbaş hayvanlardan günde üç kere, küçükbaş hayvanlardan ise günde beş kere süt sağmak mümkün hale gelir.[59]

Adığe Kabardey varyantında da yine bir kıtlık öyküsü vardır. Açlıktan kırılan Nartlar kendisinden korktukları Pakue'ye yiyecek ve içecek sunmaktadır. Bu duruma öfkelenen Wuezırmes, annesinin tavsiyesi ile Pakue'yi öldürmeye gider ancak Wuezırmes'in gelişini fark eden Pakue zıplayarak göğe yükselir ve örümcek ağından yaptığı bir eve yerleşip yağmurun yağmasına engel olur. Seteney'den göğe nasıl çıkabileceğini öğrenen Wuezırmes, beyaz yeleli atı koşturur. At iyice ısındıktan sonra ona üç kere kamçı vurunca at göğe yükselir ve Wuezırmes örümcek ağındaki evinde gizlenen Pakue'yi öldürür. Yedi hafta boyunca gökten kanlı yağmur yağar ve yeryüzü yeşerir.[60]

2.4. Ateş Getiren Kahraman Tipi

Yunan mitolojisine göre Zeus, insanlığı savunmaya cüret eden Prometheus'a bitmek bilmeyen korkunç bir ceza vermek ister ve onu Kafkas dağlarına

---

57 Ufuk Tavkul, "Karaçay-Malkar Kültüründe Avcılık ve Av Tanrısı Apsatı", *Kırım Dergisi* 9/34 (2001), 36-41.

58 Yaşar Bağ, *Türklerde ve Çerkeslerde İslam Öncesi Kültür Din Tanrı* (İstanbul: Çiviyazıları, 1997), 179.

59 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 48-50.

60 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 50.

götürüp bir kayanın üzerine bağlar. Kartal şeklindeki bir canavar her gün hiç durmadan Prometheus'un karnını yarar ve karaciğerini parçalar ancak Prometheus'un organları işkencenin ardından tekrar eski haline döner ve işkence bu şekilde devam eder.[61]

Nart mitolojisinin Abazin varyantının Aşıwua diyalektine göre Sosrıkua kafasını uçurduğu devden ateşi alıp Nart'lara getirir. Abazin varyantının Aşkarıwua diyalektine göre ise ateşi getiren Sosrıkua değil Nasren ve Peterez'dir. Bu yüzden cezalandırılan Nasren dağa bağlanır ve bir kartal Nasren'in ciğerini parçalar ancak akşam olunca kartal kanatlarıyla sıvazlayarak yaraları iyileştirir. Bu işkence böylece devam ederken Nasren arkadaşı Peterez tarafından kurtarılır. Abhaz varyantındaki Abritskıl ve Gürcü varyantındaki Amirani de tıpkı Sosrıkua ve Nasren örneklerinde olduğu gibi ateş getirmek suretiyle bir başkaldırıda bulunmuşlar insanların bilinçlenmesini ve güçlenmesini sağlayarak onları tanrılardan uzaklaştırmışlardır. Bu anlatılarda ateşin fonksiyonu aynı zamanda bilinçlenmeyi temsil etmektedir ancak Karaçay Malkar varyantında getirilen ateşin asıl işlevi insanların soğuktan korunmasını ve bu sayede hayatta kalmasını sağlamaktır.[62]

2.5. Zayıf Noktaları Olan Kahraman Tipi

Adığe varyantında bilge Seteney, demirci Tlepş'in oğlu Negureşkho tarafından ayartılır. Negureşkho, açılır kapanır tılsımlı bir çakı getirir. Çakı açıldığında bir kız ve oğlan şekline dönüşmektedir. Bıçağın büyüsüne kapılan Seteney, Negureşkho'nun teklifini kabul eder. Oset varyantında ise Satana'nın kocası Wrijmeg sefere çıkınca altın işleme ustası Safa tılsımlı çakı ile Seteney'i baştan çıkarır. Aldatıldığını fark eden Wrijmeg evi terk eder. Satana da erkek kıyafeti giyinip yurdunu terk eder. Yıllar sonra Satana, kocası Wrijmeg ile karşılaştıkları bir yerde yanında taşıdığı çakı sayesinde tekrar kocasıyla barışır ve yine kendisini baştan çıkaran bu çakı sayesinde Nart'ların arasına geri dönmeyi başarır.[63]

Nart kahramanları içerisinde diğerlerine nazaran daha öne çıkmakta olan Sosrıkua'nın ölümüne de tıpkı Seteney'de olduğu gibi zaafı neden olur. Abazin varyantının Aşıwua diyalektine göre Sosrıkua at yarışı, okçuluk ve güreş gibi müsabakaların tamamında hasımlarına karşı galip gelir çünkü bedeni çeliktendir. Ancak başına taktığı altın kalpak aslında cadı Barambuıkh'tır ve bu cadı Sosrıkua'nın tek zayıf noktası olan dizlerinin çelik olmadığı bilgisini öğrenip hasımlarına öğretmiştir. Bu zaafından yararlanmak isteyen rakipleri Sosrıkua'dan dizleri ile vurarak çelik bir tekeri dağın zirvesine çıkartmasını isterler. Hayır demeyi gururuna yediremeyen Sosrıkua teklifi kabul eder ve doğduğunda maşa ile tutulduğu için çeliklenmemiş olan dizleri ile vurarak çelik tekeri

---

61 Roger D. Woodard, *Greek Mythology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 178.
62 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 44-45.
63 Abayev vd., *Nartlar Asetin Halk Destanı*, 319-330.

yukarıya doğru çıkartmaya çalışır. Kanatlı atı Tığıuje, yaralı sahibi Sosrıkua'ya sırtına binmesini söyler. Kanatlı at, uçmaya alışkın olduğu için koşmakta zorlanır fakat yaralı Sosrıkua'nın üzerinden düşeceğinden endişe ettiği için uçmaya da cesaret edemez. Sonunda bitap düşen at yıkılır. Sosrıkua atının derisini yüzerek içine girer. Düşmanları da Sosrıkua'yı diri diri toprağa gömer.[64] Oset varyantında da benzer şekilde üç Nart kahramanı zaafının kurbanı olur. Hemıts doğduğu zaman çeliklenmiştir ancak soğuk sudan korunmak için ağzını kapattığı için ağzı çelik değildir. Normal bir kavgada kimse Hemıts'ı yenemeyeceğini bilmektedir. Ancak Hemıts'ın zayıf noktasının ağzı olduğunu bilen Sayneg Eldar, dövüş esnasında konuşmaya başlayan Hemıts'ın ağzına saldırır ve onu öldürür. Nart kahramanlarından Batraz'ın ölümü de aynı şekilde gerçekleşir. Jed'ler kendileryle savaşan Batraz'ı Tanrı'ya şikâyet ederler. Tanrı, Jed'lere düşmanlarını ıssız bir çöle çekmelerini söyler. Böylece Batraz kor haline gelip ölecektir. Jed'ler söyleneni yapar. Pek çok jed bu uğurda ölür ancak nihayetinde sıcağa dayanamayan Batraz da ölür. Sozrıko'nun zayıf noktası da dizleridir. Çünkü çeliklenirken maşa ile dizlerinden tutulan Sozrıko'nun dizleri çelik değildir. Balseg'in tekeri ile dizinden yaralanan Sozrıko da zayıf noktası sebebiyle ölmüştür.[65] Kahraman Sozrıko'nun devasa bir bedene sahip olan Karadzaw'la olan mücadelesinde yer alan yukarıdan düşen kayaları başı ile vurup yukarıya fırlatma motifine, Güney Sibirya Türk Mitolojisindeki Ak-Kübek ile Salur Kazan arasındaki mücadele de rastlanıldığı ifade edilmiştir.[66]

2.6. İntikamcı Kahraman Tipi

Karaçay Malkar varyantına göre yiğitlik yarışına giren diğer kardeşleri ile Sosuruk, Teberdi denilen bir yerde toplanırlar. Tek bir anadan normal doğum ile doğan diğer kardeşleri, gelişim sürecini anne rahmi yerine bir kayanın içinde tamamlayan Sosuruk'u kendilerinden kabul etmedikleri için onu öldürmeye niyetlenir. Sosuruk, kardeşlerinin niyetini anlayınca kardeşlerinden intikam almak için önce onlara eziyet eder ve Çuvana kayasına çıkıp düşünmeye başlar. Sonunda hepsini öldürmeye karar verir. Sosuruk onları öldürmeden önce kardeşleri, "*sen bizi öldürmeden taş ol da kalıver*" diyerek beddua ederler ve böylece Sosuruk taşa dönüşüverir.[67] Abazin varyantının Aşkarıwua diyalektine göre Yimıs ve Wuezırmes adındaki iki kardeş demirci Tlepş'e birer kılıç yaptırır. Yimıs, kendisine yapılan kılıcı beğenmez ve demirci Tlepş'e tuzak kurarak diz kapaklarının kesilmesini sağlar. Tlepş, kesilen ayaklarının yerine demirden ayaklar yaparak Terek ırmağına kadar gider ve iki kardeşe birer sandık gönde-

---

64 Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 56.

65 Kırgız, "Odin'den Batraz'a: Germen Mitolojisi, Asetin Halk Destanı Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma", 218-219.

66 Ufuk Tavkul, "Güney Sibirya Türk Destanı 'Ak-Kübek' İle Kafkas Nart Destanı 'Sosurka' Arasındaki Paralellikler", *Kırım Dergisi* 8/33 (2000), 56-59.

67 Köseoğlu, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Karaçay Malkar Edebiyatı*, 22/96.

rir. Wuezırmes'e gönderdiği sandığının içine altın ve gümüş koyan Tlepş, Yimıs'a göndereceği sandığın içine yerleştirdiği tuzak ile Yimıs'ın ölmesini sağlayarak intikamını alır.[68]

Sonuç

Toplumlar, atalarından kendilerine miras kalan mitleri, eğlenceli bir hikâye gibi dinlemektedirler. Ancak mitlerin tek fonksiyonu bu değildir. Bu topluluklar için mitler eğlenceli olmakla birlikte bünyesinde kadim sırlar barındıran, hayatı anlamlandıran ve geleceğe ışık tutan bilgiler taşımaktadır. Mitolojik anlatılardaki iyi karakterler ile kötü karakterler arasındaki mücadele aslında dost ile düşmanın temsili anlatımıdır.

Bu bağlamda pek çok işlevi olan mitlerdeki kahraman tipi, topluluk için fedakarlıkta bulunan, gösterdiği kahramanlıklar sebebiyle kendi sonunu hazırlayan ancak bu kahramanlıklar sayesinde topluluğun hayatta kalmasını sağlayan kişidir. Topluluk, kahramanın hikâyesini olağanüstü bir formda anlatıp kahramanını yüceltirken aynı zamanda gelecekte kendi hikâyesinin anlatılmasını isteyen yeni kahramanların çıkmasını da sağlamış olmaktadır.

İyi ile kötü arasındaki savaşta kahramanın mücadele ettiği ve yenmek zorunda olduğu kişi bazen tabiatın sembolik ifadesidir bazen de komşu düşman topluluklardır. İnsanın tabiat ile mücadelesini alegorik bir dille anlatan mitler, topluluk için tehlike arz eden hayvanlarla mücadele eden kahramanlardan veya açlık kuraklık gibi durumlarda kendisi yemeyip ihtiyaç sahiplerine yediren kahramanlardan bahseder. Böylece topluluğun devamı için gerekli olan bireysel fedakarlıkların gelişmesi sağlanır. Bazen de komşu topluluklarla olan mücadelelerin sonraki nesillere aktarılması için hikâyeleştirilen mitler sayesinde hem yeni kuşaklara düşman algısı aşılanır hem de düşman ile olan mücadelede yeni kahramanların çıkması sağlanır.

Mitler vasıtasıyla gerçekleşen kahraman karakterinin yüceltilmesi ve bu şekilde arzulanan yeni kahramanların zuhur etmesi amacının gerçekleşebilmesi için mitolojik anlatımların sıradan hikâyelerden daha abartılı olması gerekmektedir. Nart mitolojisinde de bu durum bariz şekilde göze çarpmaktadır. Nart kahramanlarının olağanüstülüğü çoğu zaman doğumları ile birlikte başlar ancak doğduktan sonra morfolojik değişime uğramış olan ve olağandışı gıdalarla beslenen kahramanlara da rastlanmaktadır.

Morfolojik açıdan Nart kahramanlarından bazılarının Kafkas dağları ile ilişkilendirilebilecek olan kaya, taş, granit, mermer veya göksel güçlerle ilişkilendirilebilecek olan meteor gibi maddelerden doğduğu görülmektedir. Aslında bu anlatım ile toprağın veya meteorun içinden çıkan demir madeni ile kahramanın bedeni temsil edilmektedir. Sert bir kahraman tiplemesinin normal bir doğum ile doğması beklenemez. Bu yüzden Nart kahramanları sert bir mater-

[68] Aksamaz, *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*, 45-46.

yal olan demir formunda tasavvur edilmiş olup varyantların neredeyse tamamında demirin içinden çıktığı kaya türlerinden hasıl oluşuna benzer hikâyeler anlatılmıştır. Böylece kahraman hikâyeleri için gerekli olan gizem, güç ve olağandışılık sağlanmıştır. Kaya türevi malzemelerden gerçekleşen doğumun hemen ardından yapılan çelikleme de yine kahramanı güçlendirmeye yönelik bir müdahaledir. Böylece kahramanın demirden bedeni çeliğe dönüşür ve kahramanın ileride gerçekleştireceği kahramanlıkların olağanüstülüğünü bütünsel bir kurguda anlatabilmek için hikâyeye giriş yapılmış olur.

Güneş ile Ay'ın birlikteliği veya yer ile göğün kutsal evliliğinden doğan ilk Nart kahramanlarının olağandışılığı, sonraki nesil Nart kahramanlarında doğumun gerçekleştiği materyal ile ilişkilendirilmekle birlikte bazen de sıra dışı anneler tarafından gerçekleşen doğumlarla ilişkilendirilmiştir. Örneğin bir cüceden veya bir devden doğan kahramanların yanı sıra fetüs halindeyken babasının sırtına yerleştirilerek doğuma kadar babasının sırtında taşınan kahramanlara da rastlanmaktadır. Bazen de altın elmanın çalınışı hikâyesinde görüldüğü gibi doğumun öncesinde anlatılan eğlenceli bir hikâyeden kahramanın doğumuna geçilmekte ve yaşananların aslında kahramanın doğumu için yaşanması gereken bir süreç olduğu mesajı verilmektedir. Ayrıca kahramanların doğumu kadar beslenmelerinin de sıra dışı olmasına özen gösterilmekte ve bebek kahramanın erimiş demir, dev sütü, ejderha sütü veya Elbruz sarkıtı gibi gıdalarla beslendiği anlatılmaktadır.

Genellikle tabiat ile veya olağanüstü düşmanlar ile mücadelesi anlatılan kahramanların aynı zamanda topluluğun gündelik yaşamı için gerekli olan tarım ve avcılık ile ilgili bilgileri öğrettiği de anlatılmaktadır. Bu bağlamada Nart kahramanları insanlığa ateş getirmekte, düşmandan intikam almakta, avın bereketlenmesini sağlamakta ve hastaların tedavisi için yapılması gerekenleri öğretmektedir.

Olağanüstülüklerine rağmen Nart kahramanlarının bir sonunun olması ve bu sonun onların zayıf noktalarından kaynaklanıyor olması, mitolojinin dine dönüşememesinin sebebidir. Tipolojik olarak mutlak güç sahibi olarak tasavvur edilen tanrı formu yarattıkları ile mücadele etmez zira mücadele etmesine gerek yoktur. O, her şeyin yaratıcısı olup dilediği her şeyi gerçekleştirmeye muktedirdir. Tanrı formunun topluluk için mücadele eden bir kahramana dönüştürülmesi ne kadar güç bir durum ise topluluk için mücadele eden bir kahramanın tanrılaştırılması da o denli güçtür. Bu sebeple Nart mitolojisindeki kahraman tipolojisinin bünyesinde tanrısallığa ait mutlak güç unsuru bulundurmadığı ve anlatının dinsel bir kutsallığa ulaşamadığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

Abayev, V. vd. *Nartlar Asetin Halk Destanı*. çev. Kayhan Yükseler. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 1999.

Adiloğlu, Adilhan. "Karaçay-Malkar Nart Destanları". *Journal of Turkish Studies* 2 (2007), 196-218.

Adiloğlu, Adilhan. "Karaçay-Malkar Nart Destanları IV". *Birleşik Kafkasya Üç Aylık Dergi* 15 (1998), 27-29.

Akkaya, Ümit Harun. "Ölümsüzlük Arzusu ve Dijital Çağda Yeni Açılımlar: 'Upload' Televizyon Dizisi Örneği". *Mediad* 5 (2022), 201-226.

Aksamaz, Nuray Gök. *Nartlardan Beri Kuzey Kafkasya Mitolojisi*. İstanbul: Sorun, 2001.

Allen, Douglas. "Din Fenomenolojisi". çev. Mehmet Katar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXV (1996), 437-465.

Bağ, Yaşar. Türklerde ve Çerkeslerde İslam Öncesi Kültür Din Tanrı. İstanbul: Çiviyazıları, 1997.

Bayat, Fuzuli. *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Karam, 2005.

Campbell, Joseph - Moyers, Bill. *Mitolojinin Gücü Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji ve Hikayeler*. çev. Zeynep Yaman. İstanbul: MediaCat, 3. Basım, 2007.

Colarusso, John. Nart Sagas from The Caucasus Myths and Legends from The Circassians, Abazas, Abkhaz and Ubykhs. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2002.

Dhavamony, Marihuasi. "Dinin Tarihsel Fenomenolojisi: Alanı ve Metodu". çev. Fuat Aydın. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2004), 173-194.

Dumezil, Georges. *Kafkas Halkların Mitolojisi*. çev. Musa YAşar Sağlam. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000.

Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. çev. Sema Rifat. İstanbul: Alfa Yayınları, 2. Basım, 2017.

Gündoğdu, Sümeye Kübra. *Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Mitolojik Kahramanların ve Varlıkların İncelenmesi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

İpek, Yasin. "Nuh Tufanı Özelinde Mitlerde ve Kutsal Metinlerde Tufan Anlatısı". Erzurum: İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2020.

Kees, W. Bolle. "Myth: an Overview". *Encyclopedia of Religion*. ed. Jones Lindsay. 9/6359-6371. Detroit-Londra: Thomson Gale, 2005.

Khadzhieva, Tanzilya. "Nart Epics of Karachais and Balkars: Debet, Alaugan, Karashawai". *Folklor Akademi Dergisi* 3/3 (2020), 621-632.

Kırgız, Şenay. "Odin'den Batraz'a: Germen Mitolojisi, Asetin Halk Destanı Karşılaştırılması Üzerine Bir Çalışma". *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (2019), 208-226.

Koçak, Aynur. "Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Kaotik Varlık Olarak Emegenler". *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi* 4 (2018), 109-122.

Köseoğlu, Nevzat. Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Karaçay Malkar Edebiyatı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Latham, John. "Sun-Gods and Soviets: Historicising a North Caucasian Nart Saga". *Iran and the Caucasus* 20 (2016), 159-178.

Malkoç, Tülün. "Adige-Çerkes Kültüründe Şarkı Söyleme Sanatı". *Motif Akademi Halkbilimi*

Dergisi 14/35 (2021), 1029-1043.

Sipos, János - Tavkul, Ufuk. *Karaçay-Malkar Halk Şarkıları*. Ankara: Bengü Yayınları, 2018.

Tavkul, Ufuk. "Güney Sibirya Türk Destanı 'Ak-Kübek' İle Kafkas Nart Destanı 'Sosurka' Arasındaki Paralellikler". *Kırım Dergisi* 8/33 (2000), 56-59.

Tavkul, Ufuk. "Karaçay Malkar Nart Destanlarında Olağanüstü Doğum Motifi". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 11 (2011), 166-190.

Tavkul, Ufuk. "Karaçay-Malkar Kültüründe Avcılık ve Av Tanrısı Apsatı". *Kırım Dergisi* 9/34 (2001), 36-41.

Tavkul, Ufuk. "Karaçay-Malkar Nart Destan Kahramanlarından 'Demirci Debet'". *Kırım Dergisi* 8/33 (2000), 25-29.

Tavkul, Ufuk. "Karaçay-Malkar Panteonunda Tabiat Tanrıları ve Ritüeller". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 9/17 (2106), 217-242.

Tram, Sofi. Nart Boyu Türkleri Hun-Karaçaylıların Mitolojisi. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008.

Ünal, Mustafa. "A Contribution to Phenomenology of Religion: Comprehensive Phenomenology". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19 (2005), 141-155.

Woodard, Roger D. *Greek Mythology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

BENZERLİK RAPORLARI

Elinizdeki eserde üç ana disipline dair (*Edebiyat, İlahiyat ve Tarih*) 10 bölüm yer almaktadır. Her bölüm, kendi alanında uzman hakemler tarafından akademik, çeşitli programlarla da etik değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Kitapta yer alan bölümlerin genel kontrolü, düzenlemesi ve değerlendirmesi editoryal açıdan ele alınmıştır. Tüm yasal, bilimsel ve etik sorumluluk kitaba katkı sağlayan bölüm yazarlarına aittir. Bölümlere ait benzerlik raporlarının aslı araştırmacılarda mahfuz olmak kaydıyla, sonuç raporlarında gösterilen oranlar aşağıdaki gibidir:

"Azerbaycan Şairleri Vâgıf ve Vidâdî'nin Deyişmeleri"	%19
"Heyder Babaya Selam Şiirinin Kiplik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme"	%5
"Gerçek ile Kurmaca Arasında Karabağ Hikâyeleri"	%19
"Tebrizli Rızâ Sarrâf'ın Hz. Ali Methiyeleri"	%17
"Abdurrahîm-i Tebrîzî'nin (1834-1911) Siyer-i Nebî Risalesi"	%12
"Dağ/ Kafkas Yahudilerinde Geçiş Dönemlerine Dair İnanış ve Uygulamalar"	%4
"Karaçay-Malkar Nart Mitolojisinde Kahraman Tipolojisi"	%6
"Azerbaycan'da Dinî Gruplar ve Birlikte Yaşam"	%8
"Azerbaycan'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1920-1930)"	%6
"Zafername ve Acâibü'l-Makdur'a Göre Azerbaycan Tarihi"	%9